

ASKS KYRKOÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

*Asks församling
Motala kommun
Linköpings stift
Östergötlands län
2003*

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

ASKS KYRKOGRÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Asks församling

Motala kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

ASKS KYRKOGRÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Asks församling

Motala kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

Innehåll

Innehåll

Inledning	4
Bakgrund och syfte	4
Inventeringens upplägg och rapport	5
Översiktskarta	5
Asks kyrkogård	6
Kyrkogårdens omgivning	6
Utdrag ur häradskartan	6
Asks kyrka	7
Kyrkogårdens historik	7
Beskrivning av kyrkogården	11
Översiktlig beskrivning av växtlighet mm-Karta	12
Källor och litteratur	15
Bilagor	16
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse	16
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse, karta	17
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse, lista	18
Fotografier	20
Kommentarer till enskilda gravvårdar	

INLEDNING

Bakgrund och syfte

Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar med mera och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Från kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information. Hur begravningsplatsens kulturhistoriska värde ska skyddas och vårdas regleras i ”Lagen om kulturminnen m.m. KML (SFS 1988:950)” och ”Begravningslagen

(SFS 1990:1144)”. Av lagstiftningen framgår att tillstånd krävs av länsstyrelsen bl a för att väsentligt ändra begravningsplats som anlagts före utgången av år 1939 (KML 4 kap. 13§). Vidare säger lagen: ”Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av något annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på gravplatsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats.” (Begravningslagen 7 kap. 37 §)

På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum en kulturhistorisk inventering av kyrkogårdarna och begravningsplatserna inom stiftets östgötadel. Denna rapport utgör en delrapport i detta arbete. När arbetet har slutförts kommer materialet att sammanställas för respektive län och för stiftet i sin helhet. Inventeringen bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen. Arbetet påbörjades år 2002 och omfattar kyrkogårdar som brukas och förvaltas av Svenska kyrkan. Inventeringen gäller kyrkogårdar som fortfarande är i bruk och omfattar en kulturhistorisk bedömning, en beskrivning av kyrkogårdens utformning samt en kortfattad beskrivning av exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse. Gravvårdar i kyrkobyggnaden ingår inte i inventeringen. Projektet inrymmer inte en fullständig genomgång av den aktuella kyrkans arkiv eller andra centrala arkiv. För att få lokalhistoriska eller personhistoriska grunder för den kulturhistoriska bedömningen har lokalhistoriskt insatta personer intervjuats i viss mån.

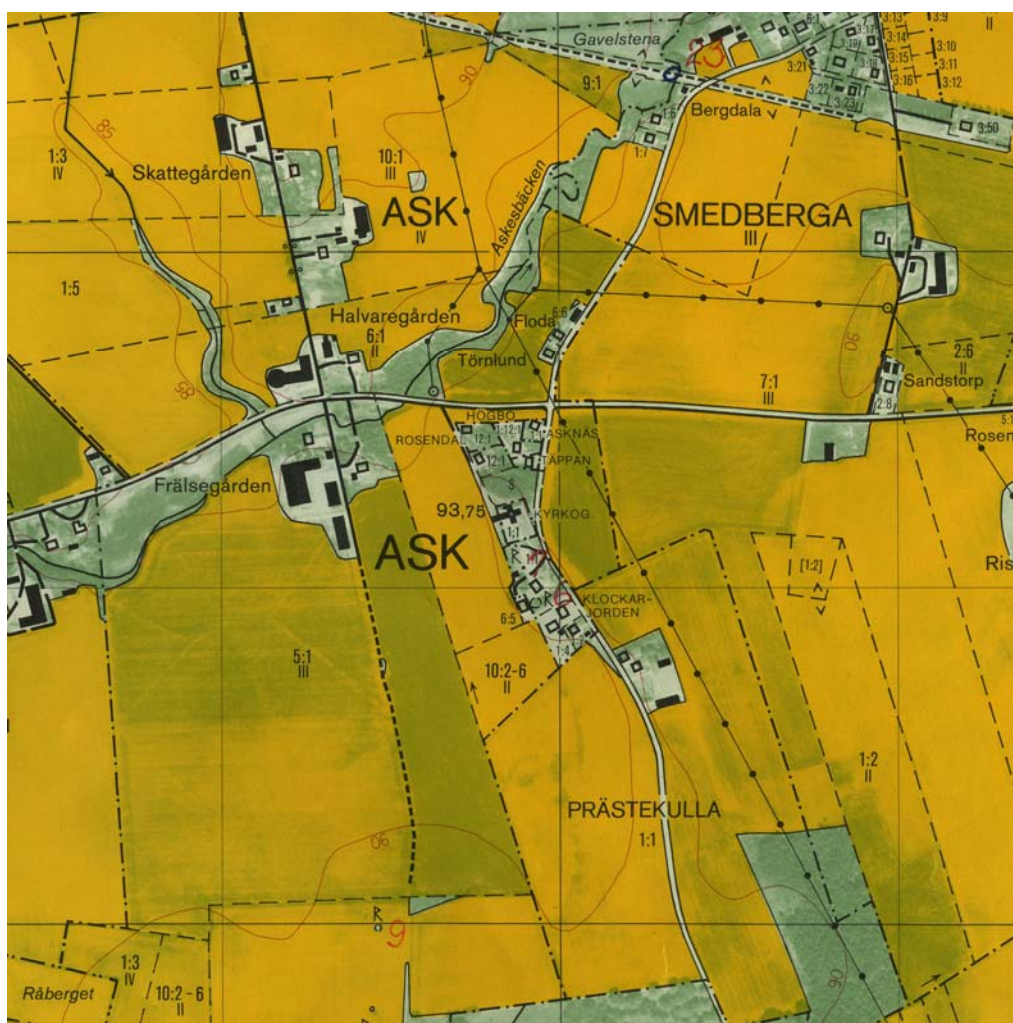
Inventeringens syfte är:

- Att öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården.
- Att ta fram ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna och begravningsplatserna.
- Att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag för stiftets kyrkogårdar och begravningsplatser som samtidigt blir en samlad dokumentation av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- Att ta fram ett arbetsredskap för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden.

Inventeringens upplägg och rapport

Arbetet är uppdelat i en fältedel, en del som omfattar genomgång av Östergötlands läns museums topografiska arkiv, viss litteraturgenomgång och sammanställning av en kortfattad rapport för respektive kyrkogård. Rapporten är uppdelad både i en allmän beskrivning av kyrkogårdens karaktär och en beskrivning av respektive kvarter eller område. Därpå följer en förteckning med exempel på gravvårdar av kulturhistoriskt intresse samt en bildbilaga. Förteckningen, som är gjord i databasen Excel, innehåller identifikationsuppgifter och kulturhistoriska noteringar. En närmare beskrivning av databasens uppbyggnad och uppgifter finns i anslutning till förteckningen. Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Olle Hörfors och arbetet sker i samråd med Linköpings stift och Länsstyrelsen i Östergötlands län samt i en referensgrupp för den stiftsövergripande inventeringen. Rapporten finns tillgänglig på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, i respektive församling/kyrkliga samfällighet samt på Östergötlands läns museum.

Utdrag ur ekonomiska kartan blad 085 72 Ask. Kyrkogården är belägen i kartans mitt. Landskapet präglas av mycket hög uppodlingsgrad till åker. Kyrkogården och en del småskalig bebyggelse ligger på kyrkåsen. De större gårdarna i byn på en lägre ås strax väster om denna. Längst i norr syns den gamla järnvägens sträckning som ett markreservat.

ASKS KYRKOGRÅRD

Kyrkogården har ett högt öppet läge på en relativt låg sandås. Kyrkan är trots att den är liten till storleken väl synlig över slätten.

Kyrkogårdens omgivning

Kyrkan ligger på en nordsydligt löpande ås strax öster om de större gårdarna i Asks by (Frälsegården, Halvaregården och Skattegården). Strax söder om kyrkan ligger de gamla tjänstegårdar som hört till, närmast Klockarejorden och direkt söder om denna Prästekulla, den gamla prästgården. Bebyggelsen närmast kyrkan är småskalig och av relativt sentida prägel.

Asks kyrka och kyrkogård på häradskartan från 1870-talet. Socknen är en utpräglad jordbruksby, starkt påverkad av det nyligen genomförda laga skiftet, som resulterat i en stor mängd utflyttade gårdar och sprängda byar.

Norr om kyrkan finns ett mindre skogsparti i ett gammalt sandtag mellan kyrkan och byns bebyggelse. I öster och väster vidtar jordbruksmark och en vid utsikt över slätten direkt utanför kyrkogårdsmuren.

I söder på åsen kyrkans parkering och en allé av askar. Bortom denna ligger den gamla kyrkskolan. Skolbyggnaden omges av en rest sten i norr och en stor domarring i söder. Möjligen har ett större gravfält legat på platsen före kyrkans etablering.

Framför kyrkans huvudgrind ligger en större svart flat sten. Denna är en så kallad likbärrsten. Avsikten med denna var att bärarna skulle kunna ställa ned kistan på den medan man avvaktade att klockringningen skulle inledas vid en begravning.

Asks kyrka

Asks kyrka är länets bäst bevarade romanska kyrkbyggnad och ett klassiskt skolexempel på romansk byggnadsstil. Den är också en av endast tre kända östtornskyrkor i Östergötland. Kyrkobyggnaden är mycket liten och ger en tydlig bild av småskaligheten i många av de ursprungliga stenkyrkorna. Bland de tidiga inventarierna finns bland annat den ursprungliga kyrkporten med vackert tidigmedeltida smide bevarad.

Till de senmedeltida tilläggen hör vapenhus och sakristia liksom de välbevarade senmedeltida kyrkmålningarna inne i byggnaden. Sedan medeltiden har nästan inga förändringar alls ägt rum, med undantag av att större fönster huggits upp. 1950 genomgick kyrkan en restaurering vilket också upprepades på 1980-talet.

Ask har kopplingar till den heliga Birgitta, eftersom kyrkan var hennes sockenkyrka under den tid hon bodde på Ulvåsa. Sockengränsen är sedermera flyttad och Ulvåsa hör till Ekebyborna socken.

Kyrkogårdens historik

Uppgifter om kyrkogårdens historik har i huvudsak hämtats från Östergötlands läns museums topografiska arkiv och bibliotek. Uppgifter om äldre lantmäterikartor är hämtade från Lantmäteriets websida.

Kyrkogården är sannolikt placerad på ett äldre hedniskt gravfält. För detta talar bland annat det för ett sådant så klassiska läge som kyrkogården är placerad på. Rester av gravfältet finns också söder om kyrkan, i form av en rest sten norr om skolan och en domarring söder om denna.

Namnet Ask tyder också på att här funnits en offerplats, då ju asken intog en central plats i fornnordisk religion. Asken Yggdrasil var ju det träd på vars grenar världen var byggd.

*Rest sten norr
om skolan och
söder om
parkeringen
vid Asks
kyrka.*

*Domarring
direkt söder
om
skolbyggnaden
i Ask.*

Kyrkogården kan antas sedan medeltiden ha vuxit fram runt den medeltida kyrkan. Kyrkogården är unik också på det sättet att den ursprungliga medeltida kyrkogårdsmuren kommit att bevaras, vilket är mycket ovanligt. I Östergötland finns i övrigt ett knappt 10-tal kyrkor med delar av medeltida kyrkogårdsmur i behåll.

Källorna ger ingen bild över hur kyrkogården tidigare sett ut. Nuvarande indelning av de yttre delarna kan med ledning av de bevarade gravstenarnas ålder sägas ha tillkommit i slutet på-1800 talet medan den inre SV kvartersdelen är något äldre.

De raka gravraderna i öster är de tydligt yngsta. Här fanns tidigare också den allmänna linjen.

Det finns en tydlig statusuppdelning mellan de ovan beskrivna delarna där de yttre delarna av kyrkogården och den inre SV delen liksom den inre NV delen har tydligt mycket högre status än de inre östra delarna.

Flygbild över Asks kyrka och kyrkogård från 1935, Östergötlands läns museums bildarkiv. På bilden syns ett stort antal grusgravar som nu är borttagna, dels norr om kyrkan och dels, närmast i bild, sydöst om kyrkan.

Kyrkogården ger idag ett ålderdomligt intryck. De titlar som finns bevarade på enskilda stenar visar genomgående att socknen varit en utpräglad jordbrukssocken. Alla titlar med två undantag visar på detta. Undantagen är en sentida revisor och en stationsinspektör. Den siste sannolikt verksam vid den järnvägsstation som låg ca 1 km mot NÖ invid vägen till Ekebyborna (se ekonomiska kartan sidan 4).

Foto från 1938 i Östergötlands läns museums arkiv. I förgrunden syns gravplatserna 50-55 som då utgjordes helt av häckomgärdade grusgravar.

Flygbild från 1959 över Asks kyrka (läns museets arkiv). Trots avståndet syns tydligt de heltäckande grusgravssystemen i kyrkogårdens utkanter, både i norr, öster och väster.

I senare tid har gravplatserna 25–30 och 75–78 öster om redskapsboden försvunnit. Här har också den på kartan markerade grusgången planterats igen med gräs.

På den bild som används i kyrkobeskrivningen kan man också se att gravraden med gravnummer 118–145, belägen mellan koret och huvudgrinden kraftigt förändrats sedan 1950-talet. På bilden syns ett antal grusgravar som alla idag är borttagna och ersatta av den relativt moderna gravraden på ömse sidor av en oxbärshäck.

BESKRIVNING AV KYRKOGRÅRDEN

Kyrkogården saknar kvartersindelning. Den är anlagd enligt snäckprincipen, numreringen börjar vid huvudgrinden, löper så i ett yttersta varv tillbaka till huvudgrinden varefter nästa varv inåt numreras osv. Gravplatserna har nummer 1-150.

Allmän karaktär

Ask är en liten kyrkogård med en ålderdomlig prägel skapad främst av den fortfarande bevarade medeltida kyrkogårdsmuren, det oregelbundna gångsystemet och de många äldre gravvårdarna samt inte minst den välbevarade romanska kyrkan själv.

Här finns ett stort antal äldre vårdar av varierande typ med mycket högt kulturhistoriskt värde. Hemmansägarna är oftast begravda i den yttre västra och östra delen under tidstypiska stenar från 1890–1930 tal. Befattningshavare som präster och kantorer finns i motsvarande läge i söder och delvis i öster. Flera monumentala gravar med kalkstensvårdar, järnkors och stenramar finns främst i den inre sneda delen av SV kyrkogården. De inre delarna av östra kyrkogården innehåller huvudsakligen yngre breda gravvårdar utan titlar. Enstaka gravar från 1940-talet finns här, i övrigt från 1960-tal och framåt.

Omgärdning

Kyrkogårdsmuren är sannolikt medeltida och består av tillhuggen staplad kalksten i upp till sju skift. Murkrönet är gräsbeväxt. Inget bruk är använt annat än i ett kortare parti närmast huvudgrinden. Innanför muren finns rester av en trädkrans, i väster med 3 och i syd och öster 2 askar. I norr står en ensam ask. Innanför västra muren finns en 1,5 – 2,5 m hög syrenhäck.

Ingångar

I söder finns huvudgrinden som är en pargrind i smidesjärn med spjälor. Grinden är fäst i den förstärkta delen av kyrkogårdsmuren.

I norr finns två grindar innanför NV respektive NÖ hörnen. Båda grindarna är byggda av tjärat trä, den NV dubbel och den NÖ enkel. Båda grindarna har smidesbeslag och en enklare kryssdekor.

Vegetation

Väster: I detta väderstreck finns tre askar ingående i trädkransen. Den norra halvan av kyrkogårdsmuren är försedd med en till att börja med 1,5 och sedan 2,5 m hög syrenhäck.

Norr: I norr växer en ask utanför kyrkogårdsmuren.

Söder: I söder står två askar väster om huvudingången.

Öster om kyrkan löper en 0,5 m hög tujahäck i N-S riktning. Från huvudgrinden och fram till kyrkans absid löper en 0,8 m hög oxbärshäck. Från vapenhuset och mot södra kyrkogårdsmuren finns en 0,8 m hög häck av häggmispel.

Gångsystem

Huvudgrusgången löper från huvudgrinden i söder snett över kyrkogården fram till kyrkans vapenhus. Den är bred och består av naturgrus. Gångens sneda riktning gör att gravkvarteren också blir oregelbundna. En kringgående grusgång finns på alla sidor utom den norra där den ersätts av en gräsbeväxt gång.

Gravvårdstyper

På kyrkogården finns ett relativt stort antal grusgravar mellan låga tujahäckar. Flera bevarade stenramsgravar finns också. Två stora järnkors varav det ena med sockel och smidesjärnstaket finns. Det andra korset är uppställt som museivård efter att ha hittats liggande i syrenhäcken. På samma ställe står några 1600-talsstenar som hittats på samma ställe. Flera höga smala vårdar över hemmansägare från förra sekelskiftet är belägna huvudsakligen efter kyrkogårdsmuren i öst och väst. Enskilda stenar av monumental karaktär finns på det inre av kyrkogården. Gravnumreringen följer snäckprincipen och börjar vid huvudgrinden för att gå västerut efter kyrkogårdsmuren runt hela kyrkogården, därefter ett varv inåt och så vidare.

En unik 1600-talsvård som omnämner nordiska sjuårskriget är placerad under specialtak.

Minneslund

-

Byggnader

En redskapsbod från ca 1950 står i nordöst. Den är rappad med spåntak och tjärad trägavel. Port av tjärad trä med smidesbeslag.

Övrigt

På kyrkogården finns ett par smidesarmaturer av äldre gatlyktsmodell, se bilder nedan.

Allmänna linjen har varit belägen på den inre delen av östra delen av kyrkogården

På östra sidan av redskapsboden har en grupp borttagna gravvårdar ställts upp. Bland dessa finns tre gamla linjegravvårdar.

Invid redskapsbodens västra sida står en gravsten från mitten av 1600-talet som också innehåller en minnesskrift om jutefejden (nordiska 7 årskriget) på 1560-talet. Den är försedd med en skylt och ett skyddstak.

Text
Sida 1

HÄR HVILA I HERRANOM S. MÄN OCH HUSTROR OLUF NILLSON MED
HUSTRON. SO EFTER JUTEFEIDHEN 1562 rh A NyO WP ByGDE N. OCH. S.
GÅRDARNA I ByN ALMT: SUEN OLUFSON MED SIN H: INGREDA AF
RÅKLUNDA HUARS FADER DER AF IUTAR A SLAGEN: BERGER SUE S:
MED SINE 2 HUSTRUR KARN. ÖSERSD AFLAT 4 BAR S. OCH. I OCH H.
INGEBORG AF OFFERBY S. BAR FROSTE. M: OC: K: OC: FROSTE S: MED SIN
H: KARIN AF MEDLSTA ÖILINIA MÄNNERA EFTER ANDRE FÖDDE OC.
ALLE BODT I ALMO PTA S: GÅRD ALL SIN LyF3TyDH

Sida 2

EPSAT AF BERGEIT OCH H HINGEBORG ÅR 168 Å HON I IAN. DÖDH OCH
HA ERGE I68 IN GAMBLHA HON 82. ÅR GUD FÖRLÄNA THEM EN
FÖRGDEUL UPSTÄNDELSE

Den är ett unikt historiskt dokument om en viktig händelse i socknens historia. Ask låg direkt i danskarnas uppmarschväg inför de militära uppgörelserna vid Motala och Kungs Norrby och drabbades hårt av danska bestraffningsaktioner mot bönder som vägrade stödja deras parti. Stenen utgör något så ovanligt som ett exempel på böndernas egen historieskrivning. Den är därmed synnerligen värdefull, även om den rests 100 år efter de händelser som beskrivs.

Kulturhistorisk bedömning

Mycket högt kulturhistoriskt värde ligger i den bevarade helheten, i den förmodligen medeltida kyrkogårdsmuren och i ett stort antal enskilda gravvårdar, främst stenramsgravarna och korset med smidesjärnstaket och ett par konstnärligt utförda stenar från tidigt 1900-tal.

Flera äldre 16–1700 tals gravstenar av mycket högt värde, bland dem det unika historiska dokumentet om jutefejden på 1560 talet.

Källor:

- Broocman C F. Beskrifning öfver the i Östergötland..... 1760.
Faksimilutgåva 1993.
- Brate E. Östergötlands runinskrifter. Stockholm 1911.
- Kulturmiljövård 6/98. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1989.
- Kyrkoberivning för Sya kyrka. Utgiven av Linköpings stiftsråds
Kyrkoberivningsnämnd. 1970.
- Kyrkogårdens gröna kulturarv. Stad&Land. Movium/inst för landskapsplanering.
Modén Eva 2003. Bilgrimsresor, utflyktsguide i den heliga Birgittas fotspår.
Östergötlands länsmuseum 2003.
- Sveriges lantbruksuniversitet nr 103/1992.
- Ridderstad A. Östergötlands beskrivning. Andra delen. Stockholm 1918.
- Tham W. Beskrifning öfver Linköpings län. Förra delen Stockholm 1854. Andra delen
Stockholm 1855.
- Theorell A, Wästberg P, Hammarskiöld H (foto). Minnets stigar. En resa bland svenska
kyrkogårdar. 2001.
- Wadsjö H (red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919. Theorell A, Wästberg P, Wadsjö H
(red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919.
- Widegren PD. Försök till en ny beskrivning över Östergötland. Första bandet 1817.
Andra bandet 1828. Faksimilutgåva 1993.
- Östergötlands länsmuseums topografiska arkiv.

Muntliga uppgifter –

www.lantmateriet.se.

<http://www.kulturarvostergotland.se/> Östgötatabild

EXEMPEL PÅ GRAVVÅRDAR AV KULTURHISTORISKT INTRESSE

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som av olika anledningar bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 ska föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande så som material, konstnärligt utförande eller till en person med person- eller lokalhistoriskt intresse. I inventeringen ingår i de flesta fall enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det trävårdar, smidda järnkors eller gravvårdar i kalksten från 1600-talet som är inställda i kyrkan, gravkapellet eller klockstapeln. Dessa har naturligtvis oftast ett mycket stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Förklaring till exempellistan

Exempellistan är indelad i två delar. Den första delen som innehåller uppgifter om kyrkogård, kvarter, gravnummer, material, efternamn, hemvist och årtal är en identifikationsdel. Under den andra delen anges en kulturhistorisk notering med uppgift om titel, gravplats och gravvård. Dessutom noteras eventuella skador och andra anmärkningar.

Kvarter: anges endast i de fall då kyrkogården är indelad i kvarter.

Numrering: görs efter gravkartan. Ofta kan det vara svårt att exakt lokalisera gravnummer, då gravbredd kan variera och många gravnummer intill varandra saknar gravvård. Att gravnumren ofta börjar med "0" beror på att datorn ska kunna sortera materialet i rätt ordning. I vissa fall står äldre gravvårdar utan gravnummer bland övriga gravar och då ges de t ex beteckningen "onumr. S om 042". Stenar som står undanställda och bedöms ha ett kulturhistoriskt värde ges nya nummer: "ÖLM 1, ÖLM 2 o s v".

Material: Här anges vårdens material. Beteckningen "granit" används utan närmare specifikation av olika typer. Stenens färg förkortas **sv** (svart), **gr** (grå), **r** (röd), **gr/r** (grå/röd) osv.

Efternamn: I allmänhet det första efternamnet som står på gravvården.

Hemvist: Det geografiska namn som står på gravvården. Det kan röra sig om bynamn, gårdsnamn eller namnet på en mindre fastighet. I undantagsfall är det namnet på en plats som inte ligger i socknen.

F:a årtal och **S:a årtal:** anger det tidigaste respektive senaste dödsåret som står på gravvården. Är det endast ett årtal angivet står det i F:a årtal.

Titel: Samtliga yrkestitlar samt hemmansägare, rusthållare m m. Dessa gravvårdar bedöms ha ett kulturhistoriskt intresse oavsett vårdens ålder.

Gravplats: Gravplatsen är omramad av stenram, häck, järnstaket eller kedja. Själva gravplatsen är i allmänhet täckt med grus men i vissa fall med gräs.

Gravvård: Speciella typer av gravvårdar som t ex gjutjärnskors, träkors, häll, sköld, ålderdomlig sten m m.

Skada: Notering om eventuell skada, t ex rost på en gjutjärnsvård eller på ett järnstaket, sprucken kalkstensvård o dyl. Här noteras även om det är ovanligt mycket lava på framför allt kalkstensvårdarna.

Anmärkning: Här noteras om gravvården har ett lokalhistoriskt eller personhistoriskt intresse eller andra anmärkningar– L1, P1, A1 osv. Detta hänvisar till korta notiser i slutet av exempellistan.

